

Danuta Kamilewicz-Rucińska

ORCID: 0000-0002-7875-9610

DOI: 10.15290/dhmgz.02.2022.14

Uczniowie szkół polskich na Litwie – wolni, aczkolwiek zniewaleni

Students of Polish Schools in Lithuania – Free but Enslaved

STRESZCZENIE: Szkolnictwo polskie na Litwie stanowi trwałą składową systemu oświaty republiki. Od momentu odzyskania przez Republikę Litewską niepodległości, ciągle jednak walczy o swoje przetrwanie. Uczniowie polskiej narodowości właściwie od pierwszej klasy muszą się zmierzać z polityką państwa ukierunkowaną na osłabienie pozycji ich języka ojczystego, całego procesu nauczania i uszczuplenie polskiej oświaty.

Zniewalające szkolnictwo mniejszości narodowych reformy oświatowe potęgują psychologiczne napięcia i frustracje uczniów tych szkół, młodych ludzi, obywateli państwa, którzy za kilka lat będą stanowić podstawowy potencjał kapitału ludzkiego. Poniżanie rangi języka ojczystego, będzie tworzyło w kształtowanej tożsamości dzieci wyrwę, przeradzającą się z czasem we wstydlive piętno. Na krzywdzącej narracji polityki państwa wobec szkolnictwa mniejszości podsyca się siły ultranacjonalistyczne, które mogą prowadzić Litwę ku przyszłości. To kwestia spójności społeczeństwa obywatelskiego.

Polska szkoła na Litwie to nie tylko wysoki poziom nauczania, ale też bardzo głęboka tradycja – 100% dzieci uczęszcza na lekcje religii i tyleż, przez ponad 20 lat, wybierało egzamin z języka polskiego, pomimo iż odgórnie był on skreślony z listy egzaminów obowiązkowych. Coraz wyższy odsetek maturzystów szkół polskich podejmuje studia wyższe w kraju i na uczelniach zagranicznych.

Dzisiejsze polskie szkolnictwo na Litwie jest przykładem zaangażowanej obywatelskiej postawy i wspólnej pracy nauczycieli, rodziców, organizacji społecznych, władz (narodowości polskiej) i samych uczniów.

SŁOWA KLUCZOWE: Litwa, szkolnictwo polskie, zniewalające reformy

ABSTRACT: Polish education in Lithuania is a permanent component of the republic's educational system. Since the Republic of Lithuania gained independence, it has been constantly struggling for its survival. The students of Polish nationality are faced, from the very first grade, with a state policy aimed at weakening the position of their mother tongue, the whole process of teaching, and Polish education.

The educational reforms, which are destroying the education of national minorities, intensify psychological tensions and frustrations of the students, young people, citizens of the state, who, in a few years, will constitute the basic potential of human capital. The degradation of the status of the mother tongue will create a gap in the developing identity of children, turning into an embarrassing scar with time. The harmful narrative of state policy towards the education of minorities is fuelled by the ultra-nationalist forces that can lead Lithuania into the future. It is a matter of cohesion of civil society.

Polish schools in Lithuania not only offer a high level of education, but also have a very deep tradition – 100 percent of children attend religious lessons and for more than 20 years the same percentage has chosen to take the Polish language exam despite the fact that it was removed from the list of obligatory exams. An increasing percentage of graduates from Polish schools enter higher education institutions in Lithuania and abroad. Today's Polish education in Lithuania is an example of civic engagement and joint work of teachers, parents, social organizations, authorities (of Polish nationality), and the students themselves.

KEYWORDS: Lithuania, Polish education, enslaving reforms

Oświata polska na Litwie ma ponad pięciowiekową tradycję. Miewała okresy rozkwitu, jak też przeżywała ciężkie chwile nakazów, zakazów, ograniczeń i prześladowań. Tym niemniej, zdeterminowana i aktywna postawa nauczycieli, rodziców i uczniów oraz całej społeczności polskiej, poprzez protesty, odezwy, wiece i strajki zdecydowała, że **szkolnictwo polskie przetrwało i stanowi ważną składową systemu oświaty republiki**. Niestety, od momentu odzyskania przez Republikę Litewską niepodległości, ciągle walczy o swoje przetrwanie, a największe straty ponoszą w tej „wojnie” uczniowie. To młodzi obywatele Litwy polskiej narodowości właściwie od pierwszej klasy muszą się zmierzać z polityką państwa ukierunkowaną na osłabienie pozycji języka ojczystego, całego procesu nauczania i uszczuplenie polskiej oświaty. Od dwudziestu lat jest to polityka zmierzająca do zniewolenia młodego pokolenia Polaków mieszkających na Litwie.

Krótką historia współczesnego szkolnictwa polskiego na Litwie

Współczesna historia polskiego szkolnictwa na Litwie rozpoczęła się w 1944 roku, kiedy Litwa stała się jedną ze związkowych republik ZSRR. Wówczas jeszcze nie była jedyną republiką, w której nadal funkcjonowało szkolnictwo polskie¹, ale zdecydowanie było ono na Litwie najprężniejsze i najliczniejsze – w roku szkolnym 1947/48 było 225 szkół z klasami tylko polskimi i 30 szkół mieszanych, w których obok klas rosyjskich lub litewskich działały też klasy polskie; łącznie po polsku uczyło się 25 451 dzieci, co stanowiło 6,81% wszystkich uczniów Litwy². Władze LSRR, w szczególności po pierwszej fali repatriacji,

¹ W łotewskim Dyneburgu (Daugavpils) polskie gimnazjum i szkoła podstawowa działały do 1948 roku. Na Białorusi szkoły polskie przetrwały do 1949 roku. Ostatnia szkoła polska na Ukrainie, we Lwowie, została zamknięta w 1962 roku. Źródło: A. Srebrakowski, *Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989*, Toruń 2000, s. 148-149.

² Lietuvos Valstybinis Archyvas, Lietuvos TSRS švietimo Ministerija, f. R-762, ap. 6, b. 256, l. 42-47. A. Srebrakowski, *Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1944–1991*, [w:] J. Mazur (red.), *Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu*, Lublin 1992, s. 57.

zaczęły zamykać polskie szkoły, ponieważ uważali, iż nie ma potrzeby ich funkcjonowania, gdyż wszyscy Polacy z Wilna i okolic wyjechali za Zachód. W 1949 roku na Litwie działało zaledwie kilka placówek oświatowych z polskim językiem nauczania. Te działania partyjnych władz litewskich spotkały się z oporem rodziców Polaków, którzy odmawiali posyłania swoich dzieci do szkół litewskich³. Polacy nie znali, nie posługiwali się i nie rozumieli języka litewskiego. Apele rodziców do władz centralnych w Wilnie i Moskwie zaowocowały interwencją Komitetu Centralnego WKP(b), w wyniku której Antanas Sniečkus, ówczesny I sekretarz KC KPL, zezwolił na otwieranie szkół polskich w miejscowościach, gdzie przeważała ludność polska⁴. W latach 1950–1952 na polski język nauczania zmieniło 297 szkół, a przy 33 szkołach otwarto klasy polskojęzyczne⁵. Już w ciągu pierwszej połowy tego dziesięciolecia w szkołach i klasach z polskim językiem nauczania uczyło się 27 tys. uczniów, co stanowiło 7% wszystkich uczniów Litwy⁶.

Powszechna rusyfikacja zbierała swoje żniwo we wszystkich kierunkach i obszarach, dotknęła również szkolnictwo polskie. Na początku lat sześćdziesiątych szkoły rosyjskie na Litwie stanowiły 60% wszystkich szkół. Wielu rodziców, widząc przyszłość i możliwość dalszego kształcenia swoich dzieci jedynie w języku rosyjskim, posyłała swoje latorośle do szkół rosyjskich. Język litewski nadal nie miał większego znaczenia. W szóstym dziesięcioleciu na Litwie działało ponad 300 szkół polskich, w których uczyło się 18 tys. uczniów⁷. Niestety, ilość osób w klasach ciągle malała i wszystko wskazywało, iż będzie to tendencja wzrastająca. W 1970 roku, po niespełna dwudziestolecie od momentu „wznowienia” działalności szkół z polskim językiem

³ A. Srebrakowski, *Szkolnictwo polskojęzyczne...*, s. 57.

⁴ Švietimo ministerijos pranešimai vyriausybiniam ir Centriniam partijoms organams, LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 712, s. 184.

⁵ E. Uszpalewicz, *Więcej uwagi szkołom z polskim językiem wykładania*, „Czerwona Gwiazda” z dnia 06.05.1953.

⁶ J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie na Litwie w latach powojennych. Krótki zarys*, [w:] J. Sienkiewicz (red.), *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, Wilno 2009, s. 12.

⁷ Mokyklos su dėstomąją lietyvių ir lenkų kalba. Ištraukos iš Lietuvos KP CK biuro posėdžių nutarimų dėl padieties buvusiame Vilniaus Krašte, LYA, f. 16895, ap. 2, K. 15.

nauczania, liczba uczniów stanowiła jedynie 4% ogólnej liczby uczniów Litwy. W 1988 roku sięgnęła poziomu zaledwie 9995 uczniów w klasach polskich, czyli 2% wszystkich uczniów republiki⁸.

Sytuację nie tylko wśród Polaków na Litwie, samej Litwie i Związku Radzieckim zmieniła polityka Michaiła Gorbaczowa, ale też na świecie. Warto podkreślić, iż to Polacy na Litwie jako pierwsi skorzystali z możliwości pieriestrojki i założyli w maju 1988 roku Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Polaków na Litwie⁹, które stało się katalizatorem świadomości narodowej – natchnęło do działania i obudziło świadomość narodową. Ocenia się, że na Litwie pod koniec XX wieku około 35-40 tys. dzieci i młodzieży pochodziło z polskich rodzin. Do szkół polskich zaczęli powracać uczniowie: w 1990 roku było ich już 11407, a w 1999 roku – 21 913 uczniów. Jeżeli w 1988 roku w szkołach polskich uczyło się około 25% dzieci z rodzin polskich, to w 2000 roku ponad 60% dzieci polskiego pochodzenia uczęszczało do klas z polskim językiem nauczania. Wstępując w wiek XXI na Litwie działały 122 szkoły z polskim językiem nauczania, wśród których było 40 szkół średnich, jedno Gimnazjum im. A. Mickiewicza w Wilnie oraz szkoły podstawowe i początkowe¹⁰.

Wiek XXI to kolejny etap w polskim szkolnictwie na Litwie, który zaznacza się spadkiem liczby uczniów w polskich szkołach. Składają się na to ogólna sytuacja demograficzna, spadek liczby urodzeń oraz lituanizacja szkolnictwa polskiego. W szkołach polskich na Litwie uczyło się:

- 2000/2001 – 22,3 tys.,
- 2008/2009 – 15,1 tys.,
- 2011/2012 – 12,9 tys.,
- 2018/2019 – 11,1 tys. – 3,43% ogółu uczniów w kraju¹¹.

Obecnie funkcjonujące na Litwie placówki oświatowe, w których prowadzi się nauczanie i kształcenie w języku polskim:

⁸ J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie...*, s. 13.

⁹ Statut Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Polaków na Litwie, „Czerwony Sztandar” z dnia 09.09.1988.

¹⁰ J. Kwiatkowski, J. Wołkonowski, *Stan wykształcenia mniejszości polskiej na Litwie w latach 1970–2002*, Wilno 2002, s. 23.

¹¹ J. Kwiatkowski, *Raport „Macierzy Szkolnej”: Prowadzona jest ukierunkowana polityka na uszczuplenie oświaty polskiej na Litwie*, „Kurier Wileński” z dnia 13.02.2019.

- 1 liceum – im. A. Mickiewicza w Wilnie,
- 36 gimnazjów z polskim językiem nauczania (szkoły maturalne),
- 1 progimnazjum (klasy V-VIII),
- 19 szkół podstawowych (klasy I-IV),
- 9 filii przy gimnazjach i szkołach podstawowych,
- 5 szkół-przedszkoli,
- 1 szkoła specjalna z polskim językiem nauczania,
- 53 przedszkola polskie i grupy polskie w przedszkolach dwu- lub trójjęzycznych (litewskich lub rosyjskich),
- 47 grup przedszkolnych działa przy polskich gimnazjach lub szkołach podstawowych,
- 6 centrum wielofunkcyjnych z nauką w języku polskim,
- 1 szkoła zawodowa – Wileńska Szkoła Technologii Biznesu i Rolnictwa w Białej Wace, gdzie w grupach odpowiadających klasom średnim nauczanie prowadzone jest w języku polskim, w grupach edukacji pomaturalnej w językach polskim i litewskim.

Reformy zniewalające polskie szkolnictwo na Litwie

Wraz z proklamowaniem przez Litwę niepodległości i suwerennej Republiki Litewskiej rząd rozpoczął niechlubną politykę zwalczania polskiego szkolnictwa. Taktykę antypolską stosowano powszechnie, bez zbędnego ukrywania: „Nie trzeba będzie zamykać innojęzycznych szkół – niech tylko szkoła litewska stworzy mniejszości narodowej takie możliwości, jakich nie da im innojęzyczna...”¹².

Rok 1990 – zróżnicowanie podporządkowania szkół: szkoły polskie i rosyjskie przeszły do gestii samorządowych, litewskie – rządowych¹³. Litewskie szkoły odnawiano, wyposażano w nowoczesny sprzęt, budowano nowe. Samorządy, które nie sponsorowały wcześniej szkół, nie

¹² V. Banaitis, *Kaip įveikti tą, kas skyria lietuvį nuo kitakalbio?*, „Lietuvos Rytas” z dnia 11.02.1998.

¹³ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas 2003-06.17, Žin. 2003, nr IX-1630.

miały na to funduszy, a więc szkoły polskie i rosyjskie zostały takie, jak za czasów radzieckich.

Rok 1996 – zróżnicowanie subwencji na posiłki dla uczniów. Dyrektorzy szkół podlegających samorządom otrzymywali około 3 litów (ówczesna jednostka monetarna Litwy) na posiłek dla jednego ucznia, a w szkołach podlegających powiatom było to 4,5 lita. Kwota ta została wyrównana dopiero we wrześniu 2000 roku¹⁴.

Rok 1999 – wprowadzenie akredytacji szkół. Z powodu braku wymaganej liczby uczniów w klasach 19. średnim szkołom polskim groziło obniżenie statusu do podstawowej, a 25. – do szkoły początkowej. Wszystkie inne wymogi akredytacji szkolnej polskie placówki spełniały w całości. Ostatecznie władze oświatowe zrewidowały warunki akredytacji, wprowadzając pojęcie tzw. długiego gimnazjum¹⁵.

Rok 2000 – likwidacja obowiązkowej matury z ojczystego języka polskiego. Waga i ranga ojczystego języka zostały w ten sposób wymownie pomniejszone. Egzamin ten jest zdawany na poziomie szkolnym, nie jest egzaminem obowiązkowym, nieuwzględniany podczas rekrutacji na studia w kraju. Ministerstwo Oświaty i Nauki Litwy w 2010 roku skreśliło język polski z listy egzaminów obowiązkowych przy ukończeniu szkoły podstawowej¹⁶.

Rok 2002 – zaprzestanie tłumaczenia podręczników dla dwóch najstarszych klas (XI-XII) szkół mniejszości narodowych z języka litewskiego na język polski. Władze oświatowe uważają, że z powodzeniem można uczyć się z podręczników w języku litewskim. W 2000 roku w spisie niezbędnych podręczników było 19 pozycji, z których ministerstwo wydało dwa; w 2000/2001 roku szkolnym wydano 5 nowych podręczników z listy 19 obowiązkowych¹⁷.

¹⁴ A. Bekisz, *(Nie) zręczna reforma oświaty*, „Wspólnota Polska”, nr 1, Warszawa 2000, s. 15.

¹⁵ V. Vėbraiūtė, *Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje švietimo situacija ir poreikiai švietimo reformos kontekste*, Vilnius 2000, s. 11.

¹⁶ Įsakymas Dėl Tautinių mažumų švietimo nuostatų, Valstybės žinios, 2002-01-26, nr. 9-337, pkt. 11.8. K. Moroz-Łapin, M. Szejbak, *Meandry litewskiej polityki oświatowej w szkolnictwie mniejszości narodowych*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2014, t. 13/14, s. 91.

¹⁷ J. Kwiatkowski (red.), *Na straży oświaty polskiej na Litwie*, Wilno 2015, s. 263-264.

Rok 2003 – reforma szkolnictwa nakłada na szkoły podstawowe obowiązek tworzenia gabinetów specjalistycznych¹⁸. Większość szkół polskich, to szkoły podstawowe, którym brakowało aktualnych wydawnictw encyklopedycznych, atlasów, słowników, lektur szkolnych i współczesnej beletrystyki, a więc groziła im likwidacja.

Rok 2005 – przyjęto *Strategię rozwoju oświaty mniejszości polskiej na Litwie*¹⁹, która ustaliła ilość uczniów: w klasach IV-VIII – nie mniej niż 15 osób, IX-X – nie mniej niż 10 osób. Z tego powodu tylko w ciągu 2004/2005 roku szkolnego 22 polskie szkoły utraciły status szkół samodzielnych. Polskie szkoły nadal borykały się z problemem braku podręczników: w roku szkolnym 2005/2006 dla klas V-X (oprócz podręczników do nauki języka ojczystego) była możliwość zamówienia jedynie 12 tytułów w języku ojczystym, dla klas XI-XII – nie było żadnego tytułu.

Rok 2011 – nowelizacja ustawy o oświacie²⁰, w wyniku której zwiększono liczbę przedmiotów w szkołach mniejszości wykładanych w języku litewskim. Do przedmiotów objętych obowiązkowym nauczaniem w tym języku zaliczono lekcję historii, geografii oraz wiedzy o świecie. Po litewsku wykładany jest przedmiot o „podstawach wychowania patriotycznego”, którego celem jest kształcenie młodzieży w duchu lojalności, wierności i miłości w stosunku do państwa swego zamieszkania²¹. Ponowna akredytacja przewidywała 13 gimnazjów z 40 polskich szkół średnich, reszta miała zostać obniżona w swoich statusach.

Rok 2013 – ujednoczenie egzaminu maturalnego z języka litewskiego dla szkół z polskim i litewskim językiem nauczania²². Uczniowie szkół polskich i rosyjskich nie byli przygotowani do konkurowania z uczniami szkół litewskich na takich samych kryteriach i normach

¹⁸ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2003-06-17, Valstybės žinios, 2003-06-28, nr. 63-2853.

¹⁹ Įsakymas dėl Lietuvos Lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategijos patvirtinimo, ISAK-814, Valstybės žinios, 2005-05-19, nr. 63-2252.

²⁰ Lietuvos Respublikos Švietimo Įstatymo pakietimo Įstatymas, Vinius 2011, Valstybės žinios, nr. XI-1281.

²¹ W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2018, nr 3 (27), s. 112.

²² Brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas nr. V-1195, 2013-12-5.

oceny. Z powodów braku odpowiednio przygotowanych podręczników, pomocy naukowych, przygotowania odpowiedniej metodyki nauczania i podnoszenie kwalifikacji nauczycieli, wyniki egzaminów państwowych z języka litewskiego co roku pogarszały się: w 2011 roku egzaminu z języka litewskiego nie złożyło 6,4% maturzystów, w 2012 – 6,2%, a po ujednoczeniu, w 2014 roku – 16,3%, 2015 – 16,1%, 2017 – 19,26%, w 2018 roku – nie złożyło go nawet 23%²³.

Rok 2017 – ujednoczenie programu nauczania języka litewskiego w klasach początkowych w szkołach polskich i litewskich²⁴, nie zważając na mniejszą o połowę liczbę lekcji. Nowy ujednoczony program z języka litewskiego przewiduje w początkowych klasach poświęcenie większej uwagi na rozwój umiejętności czytania i pisania, w programie pojawia się też lista lektur obowiązkowych. Prawda jest taka, że dzieci z rodzin polskich często rozpoczynają naukę litewskiego nie znając podstawowych wyrazów, nie rozumiejąc języka litewskiego, nie potrafiąc budować zdań. O ile przed reformą uczniowie szkół mniejszości narodowych uczyli się według odrębnego programu nauczania języka litewskiego jako państwowego, o tyle po reformie zostali zmuszeni do jego nauki jako ojczystego, choć, bez wątplenia, nie jest on tym językiem, którym posługują się na co dzień polskie rodziny.

W wyniku reform oświatowych na Litwie uczniowie szkół polskich muszą akceptować stan, który z całą pewnością zniewala ich jako uczniów, osoby i Polaków:

- ojczysty język polski nie jest obowiązkowym egzaminem maturalnym, a jego ocena nie ma znaczenia przy wstępowaniu na studia wyższe, przeważnie na miejsca finansowane przez państwo;
- materiały egzaminacyjne ze wszystkich przedmiotów na maturze nie są tłumaczone na język polski;
- poczynając od klas początkowych na język polski całkowicie się nie tłumaczy ćwiczeń oraz materiałów pomocniczych;
- brakuje podręczników przedmiotowych w języku polskim dla klas V-XII w wyniku niedostatecznego finansowania na tłumaczenie;

²³ J. Kwiatkowski, *Raport „Macierzy Szkolnej”...*

²⁴ Nowelizacja ustawy o oświacie z 2011 r., Valstybės žinios, nr. XI-1281.

- brakuje podręczników oraz literatury programowej do nauczania języka polskiego i literatury, których nie wydaje się od co najmniej 15 lat, a posiadane są przestarzałe pod względem treści i fizycznie;
- plany nauczania nie przewidują prowadzenia lekcji z historii oraz geografii Polski w szkołach polskich na Litwie.

Znieważająca propozycja wiosną 2021 roku

Kwiecień 2021 roku wstrząsnął uczniami szkół polskich, nauczycielami, rodzicami i całą społecznością polskiej mniejszości narodowej na Litwie. Ministerstwo Oświaty, Nauki i Sportu Republiki Litewskiej wystąpiło z propozycją zmiany programu nauczania w klasach średnich: III-IV klasach gimnazjum i XI-XII klasach szkół średnich²⁵. Zamierzeniem było zmniejszenie liczby przedmiotów obowiązkowych na korzyść wolności wyboru ucznia przedmiotów interesujących go. Zgodnie z propozycją, w szkołach mniejszości narodowych ojczysty język polski miał być w ogóle pominięty w klasach przedmaturalnych i maturalnych, ponieważ nie ma go na liście przedmiotów obowiązkowych. Projekt przewidywał umieszczenie języka ojczystego do wyboru w grupie języków obcych. Natomiast w grupie trzech obowiązkowych przedmiotów kształcenia ogólnego, obok matematyki i języka litewskiego, znalazło się wychowanie fizyczne! Poza tym, przedstawiono cztery bloki przedmiotów, z których uczeń musiał wybrać co najmniej trzy przedmioty z trzech różnych bloków:

- blok językowy – języki obce;
- przedmiotów z dziedziny STEM – biologia, chemia, fizyka, informatyka, technologie inżynieryjne;
- przedmiotów z dziedziny wychowania obywatelskiego – historia, geografia, ekonomia i przedsiębiorczość;
- sztuk – plastyka, muzyka, teatr, taniec, sztuka mediów, technologia tworzyw.

---

²⁵ A. Klonowski, *Język polski na marginesie. Propozycje resortu oświaty*, „Kurier Wileński” z dnia 04.-05.05.2021; J. Kwiatkowski, *Oświadczenie „Macierzy Szkolnej”*, „Kurier Wileński” z dnia 04.-05.05.2021.

Zaproponowano również obowiązkowy „blok działań”, do którego zaliczono przedmioty religii lub etyki, wychowanie fizyczne, praca nad dojrzałością, działalność społeczna i obywatelska. Uczeń mógł, choć nie musiał, wybrać proponowany przedmiot dodatkowy: filozofia, kultura etniczna, prawo, psychologia, nauka o zdrowiu, historia sztuki, astronomia, bezpieczeństwo narodowe i obronność kraju czy historia walk o wolność.

Nastolatki szkół polskich z całą pewnością byłiby w rozterce: czy komplikować sobie naukę, wybrać dodatkowy przedmiot, jeszcze jedno utrudnienie, czy pójść drogą łatwiejszą i skupić się na tym, co jest obowiązkowe? Wielu wybrałoby drogę łatwiejszą, gdyż zrozumienie, że język ojczysty jest ważny i potrzebny, przychodzi znacznie później. Dopiero będąc na studiach lub poszukując miejsca pracy nabiorą przekonania, że znajomość dodatkowego języka przestaje być utrudnieniem i otwiera nowe możliwości.

Teoretycznie nowy model miał wzmocnić nauczanie kierunkowe, ale w praktyce te wybory mogłyby sprawiać wiele trudności, gdyż system nie przewidywał nauki w innym zakresie niż cztery godziny w tygodniu. Uczniowie klas maturalnych mogliby, ale nie musieli wybierać nauki języka ojczystego. Podjęcie wyboru między językiem ojczystym a językiem angielskim stwarzałoby konieczność nie tylko krzywdzącą dla samych uczniów, ale też zagrażającą istnieniu polskiemu szkolnictwa na Litwie w ogóle. Państwo musi chronić swój język państwowy i dlatego uczniowie szkół litewskich nie stają przed wyborem: litewski czy angielski. Ale jeśli Litwa poważnie traktuje międzynarodowe zobowiązania i europejskie standardy, powinna też chronić język ojczysty mniejszości narodowych.

Natychmiastowa interwencja społeczności polskiej na Litwie: Zrzeszenia Polonistów na Litwie, Forum Rodziców Szkół Polskich Rejonu Solecznickiego, Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, rad poszczególnych szkół na czele ze Stowarzyszeniem Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna” oraz publikacje w mediach spowodowały szybką reakcję resortu oświaty, które 28 kwietnia dokonało oficjalnej korekty krzywdzącego szkolnictwo mniejszości narodowych na Litwie planu. Ministerstwo zrezygnowało i przeformułowało pierwotny plan – język ojczysty wrócił do puli przedmiotów obowiązkowych w szkołach mniejszości narodowych. Wciąż jednak przewidywano tylko kształcenie w zakresie 4 godzin tygodniowo. Dzień później ministerstwo opublikowało trzecią poprawkę, w której język polski

w szkołach polskich będzie realizowany w pełnym zakresie obowiązkowym, a uczeń będzie mógł wybrać poziom podstawowy (B) w zakresie 4 godzin, bądź rozszerzony (A) w zakresie 5 godzin tygodniowo, jak było dotychczas²⁶.

Obecność języka ojczystego jako obowiązkowego w planach nauczania nie podlega dyskusji – brak obowiązku nauczania języka ojczystego świadczy o nieprzemyślanej polityce oświatowej państwa wobec mniejszości narodowych i ich języków.

Konsekwencje krzywdzących reform

Absolwenci szkół polskich, pomimo iż język polski został ponad 20 lat temu usunięty z listy obowiązkowych egzaminów maturalnych, prawie w 100% ten egzamin składają. Jest to manifest, jaki chcą przekazać władzom oświatowym w kraju, ale jest też wyrazem wdzięczności i szacunku dla swoich nauczycieli polonistów, jak również satysfakcją dla samych siebie. Dzięki temu, iż niezobowiązująco i absolutnie dobrowolnie podchodzą do egzaminu z języka ojczystego, mogą stanąć do rekrutacji na studia wyższe w Polsce. Nie ma tej oceny na świadectwie maturalnym i trzeba udowodniać, iż Polak z Wileńszczyzny, po ukończeniu polskiej szkoły, zna język polski.

Ustawy zmierzające do likwidacji szkolnictwa polskiego przyczyniają się do utraty naturalnego skarbu w postaci polskojęzycznych obywateli – osób, których znajomość języka polskiego i kultury może zostać wykorzystana na rynku pracy – rozwijający się intensywnie biznes polsko-litewski potrzebuje dwujęzycznych specjalistów. Znajomość języka polskiego przyszłych pracowników powinna być w interesie litewskiego państwa. Z jednej strony w systemie oświatowym jest to język całkowicie niedowartościowywany, z drugiej – potrzebny, bo w wielu obszarach nie da się pracować bez polsko-litewskich kontaktów, a znajomość języka ułatwia realizowanie wspólnych projektów.

²⁶ Įsakymas dėl 2021–2022 ir 2022–2023 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrąją ugdymo planų patvirtinimo, 2021 m. gegužės 3 d. Nr. V-688, paskelbtas: TAR 2021-05-03, i. k. 2021-09423.

Zniewalające szkolnictwo mniejszości narodowych reformy oświatowe potęgują psychologiczne napięcia i frustracje uczniów tych szkół, młodych ludzi, obywateli państwa, dla którego za kilka lat będą stanowili podstawowy potencjał kapitału ludzkiego. Poniżanie rangi języka ojczystego będzie tworzyło w kształtowanej tożsamości dzieci wyrwę, która z czasem zacznie przeradzać się we wstydlive piętno. Czy pomoże to wychować obywateli o otwartych poglądach i sercach, kierujących się właściwym systemem wartości? Na krzywdzącej narracji polityki państwa wobec szkolnictwa mniejszości podsycy się siły ultranacjonalistyczne, które mogą prowadzić Litwę ku przyszłości. To kwestia spójności społeczeństwa obywatelskiego.

Dla Polaków mieszkających na Litwie ich język ojczysty i kultura nie mogą być kwestiami drugorzędnymi, gdyż będzie to stanowiło o tym, iż są oni drugorzędnymi obywatelami. Rodzi się wizerunek państwa dzielącego obywateli na gorszych i lepszych, a przecież litewski Polak jest płatnikiem podatków tak samo jak każdy inny obywatel Litwy, który chce pracować na rzecz państwa i swojej społeczności narodowej. Obywatele litewscy polskiej narodowości stanowią za granicą żywy przykład, że Litwa jest krajem nowoczesnym i atrakcyjnym: z zaawansowaną cyfryzacją, atmosferą, dorobkiem krzyżujących się kultur, znajomością kilku języków tuż po ukończeniu szkoły, pielęgnowaniem swojej tożsamości w duchu miłości do własnego narodu, jak i własnego kraju. Dalsza realizacja planu likwidacji szkolnictwa polskiego w państwie litewskim zaprzepaściłaby wypracowany dotychczas wizerunek nie tylko w oczach Polski i Polaków, ale całego świata. W rezultacie państwo litewskie nic nie zyskując jedynie traci.

Na arenie międzynarodowej Polska i Litwa na drodze współpracy i stosunków dobrosąsiedzkich wspólnie obchodzą 230. rocznicę podpisania Konstytucji 3 maja i Zaręczenia Wzajemnego Obojga Narodów, planują uczczenie 27. rocznicy podpisania Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy²⁷. Coraz więcej mówi się o wspólnym polsko-litewskim dziedzictwie kulturowym i narodowym, także

²⁷ Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, sporządzony w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r., Dz.U. 1995 nr 15, poz. 71.

w obliczu odradzania się podmiotowości narodu białoruskiego. Relacje gospodarcze obu krajów są coraz bliższe i owocne i jak nigdy dotąd widoczne jest zapotrzebowanie na znajomość obu języków oraz zrozumienie kontekstu kulturowego.

Program nauczania w klasach średnich szkół ogólnokształcących na Litwie zawiera przedmiot *historia walk o wolność*. Jakże kakofonicznie wybrzmiewałby w orkiestrze całego planu kształcenia młodych ludzi, gdyby uczniowie mniejszości narodowych zostali pozbawieni możliwości uczenia się w języku ojczystym i języka ojczystego, biorąc pod uwagę wielowiekową tradycję oraz dobrze zorganizowaną i prężnie działającą bazę szkolnictwa polskiego na Litwie.

Zakończenie

Dzisiejsze polskie szkolnictwo na Litwie jest przykładem zaangażowanej obywatelskiej postawy, wspólnej pracy nauczycieli, rodziców, organizacji społecznych, władz (narodowości polskiej) i samych uczniów. To, iż obecnie dzieci z rodzin polskich mogą uczyć się w języku ojczystym, świadczy o unormalizowanej sytuacji, o szacunku do siebie, swojej kultury i języka. Dlaczego niepodległa Litwa tak uparczywie dąży do likwidacji szkolnictwa polskiego – nie jest zrozumiałe. Żaden ani litewski, ani innej narodowości naukowiec nie dowiódł teorią pedagogiczną lub badaniami psychologicznymi, iż wyrwane ze swego organicznego środowiska – języka, kultury, zwyczajów – dziecko będzie bardziej rozwinięte, mądre, inteligentne, jeżeli podejmie naukę w obcym, nie używanym na co dzień języku. Pozbawienie możliwości nauczania się i korzystania z języka ojczystego – jeżeli takie możliwości i preferencje są, a w przypadku istniejącej sieci szkolnictwa polskiego na Litwie taka baza jest i funkcjonuje – tworzy w tożsamości młodych ludzi wyrwę, która z czasem może przerodzić się we wstydlive piętno, a co za tym idzie – potęgowanie psychologicznego napięcia i frustracji u ludzi młodych, stojących u progu dorosłego życia.

Szkoły polskie na Litwie są coraz lepsze, pomimo iż od 20 lat w oświacie litewskiej dokonuje się wszelkiego rodzaju posunięć w celu osłabienia pozycji polskiego języka ojczystego, jak również całego procesu nauczania. Coraz wyższy odsetek maturzystów szkół polskich podejmuje studia wyższe zarówno w kraju jak i na uczelniach

zagranicznych²⁸. Wśród rankingów najlepszych szkół Litwy szkoły polskie stanowią ponad 50%²⁹. Polska szkoła na Litwie to nie tylko wysoki poziom nauczania, ale też bardzo głęboka tradycja – 100% dzieci uczęszcza na lekcje religii i tyleż, przez ponad 20 lat, wybierało egzamin z języka polskiego, pomimo iż odgórnie był on skreślony z listy egzaminów obowiązkowych.

Przyszłość młodych obywateli państwa litewskiego narodowości polskiej w dużym stopniu zależy od polityki oświatowej rządu, ale również od postaw rodziców, całej społeczności polskiej mniejszości narodowej i samych uczniów. Sakramentalne słowa św. Jana Pawła II skierowane do młodych na Westerplatte w czerwcu 1987 roku mogą stanowić wskazówkę i życiowe motto: „Musicie od siebie wymagać, nawet gdyby inni od was nie wymagali”³⁰. Niech każdy z nich pozna „swoje Westerplatte” stanowiące określony system wartości, poglądów i tożsamość, których będzie bronić, którymi będzie się kierować w życiu, którym pozostanie wierny wbrew okolicznościom i zakusom nie zawsze mądrej cywilizacji.

---

²⁸ Z 818 abiturientów 2017-2018 edycji polskich szkół na Litwie studia wyższe rozpoczęło 571, co stanowi 69,8%. Źródło: Raport „Macierzy Szkolnej” *Prowadzona jest ukierunkowana polityka na uszczuplenie oświaty polskiej na Litwie*, 2019, archiwum Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”.

²⁹ Wśród 50 najlepszych szkół Litwy – ogółem 356 placówek – w 2018 roku było 18 polskich gimnazjów, a w 2020 – 22 szkoły, co stanowiło 63%. Źródło: „Reitingai”, Vilnius 2017-2020, nr 1 (7), nr 2 (12), nr 1 (13).

³⁰ J. Paweł II, *Przemówienie do młodych*, Gdańsk–Westerplatte, 12 czerwca 1987, <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/748>